

Алла Хоменко

ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Початок ХХІ століття характеризується стрімким розвитком процесів глобалізації, інтеграції та інформатизації, що детермінують світові соціально-економічні та культурно-історичні вектори розвитку сучасного суспільства, трансформують освіту і виховання як в окремо взятій країні, так і в світі в цілому. Саме освіта і виховання зумовлюють особистісно-індивідуальний розвиток людини, її якості і властивості, систему знань, умінь і навичок, світоглядні пріоритети, ціннісні орієнтації і відповідно впливають на характер, якість і темп соціа-

льно-економічних і духовно-моральних перетворень у життєдіяльності світової спільноти.

При всій різноманітності трансформаційних освітніх процесів у країнах світу, існують загальні тенденції, інваріанти змін, які відбуваються як у зовнішньому так і внутрішньому освітньому просторі і стосуються найбільш загальних філософських, світоглядних питань, що пов'язуються з розумінням сутності самої освіти на всіх етапах онтогенезу людини, її найважливіших функцій, діалектичного взаємозв'язку із суспільством. Дисциплінарною матрицею модернізації освіти при цьому виступає парадигма як світоглядна основа наукового знання й інноваційної практики.

Реалізація сучасної особистісно-гуманістичної парадигми вищої освіти має відбуватися на засадах людиноцентричного підходу, який визначається науковцями як філософія гуманістично орієнтованої політики і практики людино- і державотворення.

Логіко-теоретичний аналіз наукових праць свідчить, що дана проблема досліджувалася в контексті: загальної методології вищої освіти (В. Андрущенко, І. Бех, Б. Бім-Бад, Є. Бережнова, С. Бобришов, А. Бойко, М. Богуславський, Н. Бордовська, Б. Гершунський, С. Гончаренко, М. Євтух, Н. Коршунова, В. Краєвський, Х. Тхагапсоев, Г. Щедровицький та ін.); сучасної парадигми вищої освіти (М. Богуславський, Є. Бондаревська, С. Кульневич, В. Ляудіс, В. Сластьонін, О. Сухомлинська та ін.); становлення ціннісно-гуманної взаємодії у системі «викладач-студент» (Г. Балл, І. Булах, М. Вейт, В. Галузинський, Л. Гордін, О. Грива, Н. Дем'яненко, О. Киричук, Л. Долинська, В. Семиченко, Н. Щуркова та ін.); ідей людиноцентризму як нової ціннісної стратегії розвитку вищої освіти (Л. Батліна, Г. Дмитренко, О. Дубасенюк, С. Клепко, В. Кремень, А. Кузьміч, В. Огнев'юк та ін.).

Мета статті полягає у розкритті сутності людиноцентричного підходу як гносеологічної цілісності, що включає установки й засоби організації й здійснення освітнього процесу у вищій школі на гуманістичних засадах.

Вивчення поглядів учених на сутність поняття «парадигма освіти» дозволяє стверджувати, що даний термін використовується у філософії науки і методології наукового знання для визначення її у якості зразка, прикладу, моделі стратегії розвитку освіти, системи методологічних концептів, вихідної концептуальної схеми, системи концептуальних ідей, уявлень про освіту, її головні цілі, принципи і засоби організації і функціонування, характерні для тієї чи іншої історичної епохи.

Змістова характеристика поняття «парадигма освіти» співвідноситься нами з наукознавчою роллю парадигми як базового поняття методології наукового знання і визначається як ціннісно-змістове ядро вітчизняної науки і практики, домінуюча в певний період історичного розвитку суспільства система методолого-теоретичних норм і стандартів та аксіологічних критеріїв, що розкриває характерологічну цілісність освітнього процесу, регулює науково-дослідну та практично-інноваційну діяльність, інтегрує засадничі концепції і наукові теорії вищої освіти.

Сучасна особистісно-гуманістична парадигма вищої освіти (А. Бойко, М. Богуславський, Є. Бондаревська, І. Зязюн, С. Клепко, Л. Хомич,

О. Сухомлинська) визначає основним джерелом розвитку особистості її ціннісно-змістовне професійне становлення, в її основі – суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладачів студентів, що ґрунтується на принципах гуманізації, культуровідповідності й полікультурності, холізму й конвергенції, інтеграції й диференціації. При цьому людиноцентризм виступає методологічним підходом актуалізації гуманістичних тенденцій у навчально-виховний процес вищої школи, що дозволяє відійти від прагматичного імперативу.

На основі універсальних критеріїв об'єктивної істинності наукового знання нами виокремлено провідні упорядковані специфічні елементи структури парадигми як вищої форми науково-педагогічного знання, до яких відносимо:

– по-перше, світоглядну основу наукового пізнання як домінуючі в конкретний історичний період світоглядні узагальнення (філософські, онтологічні, епістемологічні, методологічні, логічні, аксіологічні, культурологічні та ін.), що дають найзагальніші орієнтири для пізнавальної діяльності і складають інформаційну базу філософських поглядів учених на загальнонаукову картину світу, типи матеріальних і духовних систем, закони функціонування й розвитку природи і суспільства, сутність людського буття;

– по-друге, аксіологічні критерії як матрицю державно-ідеологічної свідомості (нормативні традиції), що представлена системою ідеалів, норм, канонів, моральних принципів регуляції суспільної взаємодії в певний історичний період;

– по-третє, панівну в певний період історичного розвитку систему концептів освітнього процесу (концептуальних метамodelей освіти), яка представлена науковими ідеями, теоретичними положеннями, методологічними підходами, педагогічними стратегіями, конструктивними принципами, що зумовлює цілісне розуміння й інтерпретацію освітніх явищ і процесів; розкриває їх сутність, структурно-змістові особливості, механізми і загальні правила їх цілеспрямованого здійснення, організації і перетворення;

– по-четверте, систему методолого-теоретичних норм і стандартів наукового пізнання з проблеми організації освітнього процесу, як визначальні онтологічні параметри наукового педагогічного знання – наявність стандартів духовних орієнтирів, зразків, ідеалів, що вказують на інваріантні зв'язки і відносини, надають простір нормативно-оцінним судженням щодо якості організації і функціонування даного процесу [3, с. 197-198]. З огляду на вищесказане методологічний підхід входить до структури освітньої парадигми і виступає засобом її реалізації.

Методологічний підхід, як категорія наукового знання, гносеологічна цілісність включає дослідницькі установки і засоби вивчення об'єктів у структурі історико-педагогічної дійсності, змістовно відображує і координує різні рівні методологічної рефлексії певного процесу і виконує науково-світоглядну, концептуальну і технологічну функції. Методологічні підходи в освіті (аксіологічний, антропологічний, акмеологічний, цивілізаційний, культурологічний, людиноцентричний, компетентнісний, онтологічний, феноменологічний, синергетичний та ін.) спрямовують її орієнтацію на використання певної системи ідей, понять і засобів з метою формування професійної компетентності майбутнього фахівця. Ними визначаються стратегії і напрями організації і здійснення навчально-виховного процесу у вищій школі, концептуальні положення функціонування

вищої освіти на певному етапі культурно-історичного розвитку суспільства, технологічні механізми реалізації парадигми вищої освіти.

У монографії В. Кременя «Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору» (2009 р.) людиноцентризм розкривається крізь призму морально-духовних цінностей особистості, інноваційного мислення і творчої діяльності в її самоствердженні й інноваційних перетвореннях; визначення ідеалу людини в розвитку мудрості й знання, синергетичної моделі розвитку освіти і статусу інтелігенції в освіті [1]. Василь Григорович зазначає: «Поняття людиноцентризму сповнене глибокого філософського змісту. Терміном «людиноцентризм» позначаються різноманітні й водночас концептуально спрямовані відтінки філософської думки, об'єктом яких є людина. Цілісність, обдарованість, духовність, освіченість, моральність, егоїзм, розумність, цілеспрямованість – усе це є фрагментами постійно змінюваної картини буття людини, які розкривають її нові аспекти, але не вичерпують нескінченного змісту» [1, с. 9] і приходять до висновку, що «людиноцентризм – це філософія гуманістично орієнтованої політики і практики державотворення. Вона повинна бути спрямована на подолання внутрішньої пороженчії, фактичної руйнації свідомості та світогляду. Це філософія творення людини – конкретної, живої, енергійно напруженої, діяльність якої обумовлена єдністю розуму і душі» [1, с. 17]. Таким чином людиноцентризм виступає системою провідних ідей зміни сучасного освітнього середовища на засадах гуманізму, творчої діяльності, ціннісно-змістовних відносин та особистісно-професійного самоствердження.

Вважаємо, що роль вищої освіти як базисного соціального інституту полягає, насамперед, у формуванні людського капіталу: людини з планетарним типом мислення, озброєної найновішими науковими й культурними досягненнями людства, здатної до інноваційної творчої діяльності, постійного саморозвитку і життєтворчості. При цьому організація й здійснення її на засадах людиноцентричного підходу у вищій школі забезпечує якісне професійне становлення й розвиток майбутніх фахівців й особистісно-професійне самовдосконалення професорсько-викладацького складу.

Людиноцентричний підхід у вищій школі, на нашу думку, відображає інтегральний прояв людяності у відносинах суб'єктів освітнього процесу, визнання цінності власної та цінності іншої особистості у спілкуванні і діяльності; врахування потреб, мотивів, прагнень, інтересів, можливостей і бажань студента в опануванні професійними знаннями, уміннями і навичками; створення належних умов для особистісно-професійного зростання викладача як науковця, дослідника, лектора, методиста та організатора науково-дослідної та навчально-виховної діяльності студента.

На основі логіко-змістовного, структурно-порівняльного аналізу і синтезу філософських і психолого-педагогічних наукових джерел нами робиться спроба виокремити *провідні аспекти людиноцентричного підходу у вищій школі* як цілісної системи взаємодетермінованих способів організації і здійснення освітнього процесу на суб'єктній основі. До них відносимо: 1) формування установки професорсько-викладацького та студентського колективів на виявлення людяності і поваги у процесі спілкування, діяльності, поведінки і відносин; 2) визнання цінності власної особистості та цінності особистості іншого у навчально-виховному

процесі вищої школи; 3) виявлення у колегіально-професійних відносинах викладача і студента позицій прийняття, визнання і розуміння (І. Бех).

Установка особистості визначається психологічною наукою як зайнята особистістю позиція, що полягає у визначенні відношення до цілей і завдань, які стоять перед нею, і виражається у мобілізаційній готовності до діяльності, спрямованої на їх реалізацію. Будь-яка установка особистості спрямована на певну лінію поведінки, якою вона й визначається і залежить від того, що є суб'єктивно значимим для особистості [2, с. 420].

Установка професорсько-викладацького та студентського колективів на виявлення людяності і поваги у навчально-виховному процесі передбачає готовність проявляти ці якісні особистісні характеристики у відносинах і виступає механізмом стабілізації навчально-виховної взаємодії на індивідуально-гуманній основі у безперервно змінних ситуаціях. Повага до особистості, як провідний метод гуманізації вищої школи, відзначався багатьма дослідниками (І. Бехом, Є. Бондаревською, А. Бойко, Б. Ліхачовим та ін.). Практичний досвід показує, що з вихідного, разового морально-психологічного і діяльнісного контакту він поступово поширюється і перетворюється на спосіб повсякденної взаємодії викладачів і студентів, який виявляється у ввічливості, привітності, доброзичливості, прояві уважності, терплячості при розмові, відвертій зацікавленості іншим.

Питання визнання цінності власної особистості та особистості іншого у навчально-виховному процесі вищої школи зумовлюються самою природою людини. Цінність власної особистості виявляється у високому рівні розвитку рефлексивного мислення, самоповазі, адекватній самооцінці, почутті власної гідності, самостійності і свободі вибору морального рішення, незалежності у судженнях, право на особистісний простір, стійкий інтерес до власного «Я», керівництво власним розвитком тощо. Найважливішим пріоритетом при цьому виступає усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою і особистісною відповідальністю, а також прагнення до саморозвитку та професійного зростання. Що стосується ціннісного ставлення до особистості іншого у системі «викладач-студент», то цей процес зумовлюється гуманним характером відносин у вищій школі, а саме ефективною реалізацією принципу суб'єктності у процесі навчально-виховної взаємодії, який забезпечує якісно новий рівень розвитку особистості майбутнього фахівця – рівень самопрограмування і творчого здійснення свого життя.

Виявлення у колегіально-професійних відносинах викладача і студента позицій прийняття, визнання і розуміння (І. Бех) розкриває справжню сутність призначення викладача вищої школи – професійно-педагогічний супровід і підтримка студента на складному шляху в оволодінні професійною компетентністю. При цьому викладач виконує роль тьютора, фасилітатора, наставника, консультанта, модератора, яка змінюється в процесі конструктивної взаємодії зі студентом і залежить від пріоритетів і специфіки їх навчально-пізнавальної діяльності, а також актуальних проблем організації його життєдіяльності.

Таким чином, людиноцентричний підхід відображає загальну світоглядну позицію в організації навчально-виховного процесу вищої школи на гуманістичних засадах, визначає систему конструктивних принципів взаємодії професорсь-

ко-викладацького і студентського колективів, дозволяє зреалізувати способи й прийоми особистісно-професійного зростання майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

1. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К.: Т-во «Знання» України, 2009. – 520 с.
2. Психологія. Словарь. / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
3. Хоменко А. В. Парадигма виховання як дисциплінарна матриця педагогічної теорії і практики / А. В. Хоменко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В. М.]. – Вип.20 (1-2016). – Ч.1. – Кам'янець-Подільський, 2016. – С. 194-200.